



# ОКТОИХ

1-2  
2011

ЧАСОПИС ОДЈЕЉЕЊА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ  
МАТИЦЕ СРПСКЕ – ДРУШТВА ЧЛАНОВА У ЦРНОЈ ГОРИ

## Упутство ауторима

Рукописе (до 60 000 знакова) и приказе (до 12 000 знакова) треба слати у електронској форми (са коришћеним фонтовима) на CD-у на поштанску адресу: Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, Трг Шака Петровића 1, 81 400 Никшић, Црна Гора, или на e-mail: [oktoih@maticasrpskacg.org](mailto:oktoih@maticasrpskacg.org). Комплетан рукопис садржи: пуно име и презиме аутора, пуни наслов рукописа, комплетан списак коришћене литературе, контакт адресе аутора, сажетак (до 150 ријечи) и 5–10 кључних ријечи на језику аутора и једном од свјетских језика.

Цитате који имају три и више редова треба издвојити у тексту увлачењем са лијеве маргине и за једну величину мањим словима. Наслови наведених књига и периодике треба да буду итализовани, а текстове из периодике и зборника треба означавати двоструким наводницима („“), осим у случају да се ради о наводу унутар навода (“”).

При упућивању на литературу и при цитирању треба користити харвардски начин: упути се налазе у самом тексту, у (облим) заградама, гдје треба навести презиме аутора, годину издања текста и број странице (годину и број странице треба раздвојити двотачком), а затим, у списку литературе навести све податке за библиографску јединицу.

Приложени рукописи не смију бити претходно објављивани у цјелини.

Рукописе рецензирају два анонимна рецензента.

## Instructions for the authors

Manuscripts (to 60 000 characters) and reviews (to 12 000 characters) should be sent in electronic form (together with the used fonts), on a CD, to the following mailing address: Izdavački centar Matice srpske – Društvo članova u Crnoj Gori, Trg Šaka Petrovića 1, 81 400 Nikšić, Crna Gora, or by e-mail to [oktoih@maticasrpskacg.org](mailto:oktoih@maticasrpskacg.org).

A complete manuscript should contain the author's full name, the full title of the manuscript, a complete list of references, the author's contact details, an abstract (up to 150 words) and 5–10 key words in the author's native language as well as in one of the world languages.

The quotations of or exceeding three lines should be separated from the rest of the text by pulling the left margin in and by a font one size smaller from the rest of the text. The titles of the cited books and periodicals should be italicised and the articles from the periodicals and collections should be placed under double quotations („“), unless in those cases in which there is a quotation within a quotation (“”).

While referring to the literature and citing sources the authors should apply Harvard referencing style: referencing should be done in the text itself, inside the (round) brackets in which case one should quote the author's surname, publication year and page number (the year and the page number should not be separated by column). When composing a list of references one should quote all the details for each bibliographical unit.

The submitted manuscripts must not be previously published in full.

The manuscripts are read by two anonymous reviewers.

## Садржај

Уз први број ..... 5

### Расправе и чланци



<b>Радоје Симић и Јелена Јовановић:</b> Стилизациске функције лексике у поеми <i>Стојанка мајка Кнежойолка</i> Скендера Куленовића .....	9-22
<b>Radoje Simić und Jelena Jovanović:</b> Stilisationsfunktionen der Lexik in <i>Stojanka majka Knežopoljka</i> von Skender Kulenović (Zusammenfassung) .....	22
<b>Радмило Маројевић:</b> Пјесма над пјесмама српске поезије – Његошева <i>Ноћ скуљба вијека</i> (Напомене уз критичко издање текста) .....	23-30
<b>Виктор Савић:</b> Запис Стефана Црнојевића на Светостефанској хрисовуљи краља Милутина .....	31-44
<b>Viktor Savić:</b> Stefan Crnojević's Inscription on King Milutin's Saint Stephen Chrysobull (Summary) .....	43
<b>Милош Ковачевић:</b> Незатворена питања српскога језика .....	45-54
<b>Милош Ковачевич:</b> Открытые вопросы сербского языка (Резюме) .....	53-54
<b>Јелица Стојановић:</b> Српски језик у Црној Гори у огледалу лингвистике и политике .....	55-78
<b>Елица Стојанович:</b> Сербский язык в Черногории – лингвистический и политическо-юридический аспекти (Резюме) .....	78
<b>Драга Бојовић:</b> Црногорски језичко-ментални инжењеринг .....	79-96
<b>Draga Bojović:</b> Montenegrin Language and Mental Engineering (Summary) .....	96
<b>Јованка Радић:</b> Замјенице <i>шїа</i> и <i>шїо</i> у „Граматици црногорског језика“ и у језику Црногораца .....	97-107
<b>Jovanka Radić:</b> The Pronouns <i>šta</i> and <i>što</i> in „The Grammar of the Montenegrin Language“ and in the Language of Montenegrins (Summary) .....	107
<b>Ана Јањушевић-Оливери:</b> Црногорске иновације српског/српскохрватског правописа .....	109-120
<b>Ana Janjušević-Oliveri:</b> Le innovazioni montenegrine nell' ortografia serba/serbocroata (Sommaro) .....	120
<b>Дмитриј Катунин:</b> Статус сербског језика в современном законодательстве Хорватии .....	121-138
<b>Димитриј Катунин:</b> Статус српског језика у савременом законодавству Хрватске (Резиме) .....	138
<b>Алина Маслова:</b> Об етапах формирования сравнительно-сопоставительного славянского языкознания и современных тенденциях его развития .....	139-149
<b>Алина Маслова:</b> Етапе формирања компаративно-конфронтативне словенске лингвистике и савремене тенденције њеног развоја (Резиме) .....	149
<b>Славка Величкова:</b> О једној тематској групи назива у српском језику (у поређењу са бугарским) .....	151-157
<b>Славка Величкова:</b> Об одной группе слов в сербском языке (в сопоставлении с болгарским языком) (Резюме) .....	157
<b>Димка Савова:</b> Употреба пасива у српском језику .....	159-164
<b>Димка Савова:</b> Использование пассива в сербском языке (Резюме) .....	164

<b>Митра Рељић:</b> Горанци – од географске одреднице до етнонима . . . . .	165-173
<b>Митра Релич:</b> Горанцы – от географического определения до этнонима (Резюме) . . . . .	173
<b>Миодраг Јовановић:</b> Секвенце сј, зј у црногорским и другим ијекавским говорима . . . . .	175-196
<b>Miodrag Jovanović:</b> Sequences sj, zj in Montenegrin and Other Iekavian Dialects (Summary) . . . . .	196
<b>Ана Савић-Грујић:</b> Особености дијалекатске лексикологије и лексикографије . . . . .	197-208
<b>Ana Savić-Grujić:</b> Peculiarities of Dialectal Lexicology and Lexicography (Summary) . . . . .	208
<b>Александра Лончар-Раичевић:</b> Прозодијске карактеристике јотованих континуаната (експериментална ист раживања) . . . . .	209-217
<b>Aleksandra Lončar-Raičević:</b> Phonetic - Phonological Values of Ijekavian Yat Reflexes (Summary) . . . . .	217
<b>Владимир Остојић:</b> О неким особинама глаголске морфолошке системе у говору села Врела (Жабљак) . . . . .	219-231
<b>Vladimir Ostojić:</b> On some Characteristics of the Verbal Morphological System in Village Vrela Dialect (Žabljak) (Summary) . . . . .	231
<b>Тања Милосављевић:</b> Међугенерациске разлике у систему источносрбијанских говора . . . . .	233-238
<b>Tanja Milosavljević:</b> Inter Generational Differences in the System of East Serbian Speeches (Summary) . . . . .	238

## Књижевност

<b>Горан Радоњић:</b> Егзистенција између провалија: <i>Дервиш и смрт</i> Меше Селимовића . . . . .	241-247
<b>Goran Radonjić:</b> Existence Between Chasms: <i>Death and the Dervish</i> by Meša Selimović (Summary) . . . . .	247
<b>Борис Лазић:</b> Тестаментарни идентитет . . . . .	249-254

## Прилози и прикази

<b>Голуб Јашовић:</b> Лексика за именовање простора, мера и мерила у околини Приштине . . . . .	257-271
<b>Golub Jašović:</b> Lexis Denoting Space, Measures and Standards in The Pristina Region (Summary) . . . . .	270-271
<b>Татјана Трајковић:</b> Језичке интерференције у топонимији Прешева . . . . .	273-282
<b>Татјана Трајкович:</b> Языковые интерференции в топонимии Прешево (Резюме) . . . . .	282
<b>Драга Бојовић:</b> Путоказ српској фразеологији (Ана Пејановић, <i>Фразеологија Горској вијенца</i> ) . . . . .	283-287
<b>Драгана Дракулић-Пријма:</b> В. М. Мокиенко, Г. А. Лилич, О. И. Трофимкина, <i>Толковий словарь библейских выражений и слов</i> . . . . .	289-292
<b>Мира Чановић:</b> Миланка Бабић, <i>Оіледи из іраімаіиичке синііаксе</i> . . . . .	293-295

**Ана Савић-Грујић**

Институт за српски језик САНУ, Београд

## **Особености дијалекатске лексикологије и лексикографије**

*Сажетак:* У овом раду представљени су лексикографски поступци који су примењивани при настајању дијалекатских речника, и на тај начин указано је на стање српске дијалекатске лексикографије и на неопходност конституисања дијалекатске лексикологије, чији је задатак да утиче на формирање устројства дијалекатских речника. Будући да је стварање дијалекатског речника, у нашој досадашњој пракси, био најчешће напор појединаца, неопходно је утврдити основне методолошке поступке, којим ће се осмислити систематичан начин за прикупљање и селекцију дијалекатске грађе.

*Кључне речи:* дијалекатска лексикологија, дијалекатска лексикографија, дијалекатски речник.

Циљ овог рада јесте да се на основу речника и речничких збирки са подручја народних говора српског језика укаже на потребу конституисања дијалекатске лексикологије, као теоријске основе израде дијалекатских речника као директних резултата дијалекатске лексикографије.

Полазну основу нашег истраживања представља увид у постојеће дијалекатске речнике (в. литературу, и наше директно позивање на поједина издања), као и зборник радова *Лексиколоџија и лексикографија* (Београд 1984), који садржи 52 реферата посвећена различитим питањима лексикологије, али и лексикографије, као теорије и праксе израде речника (дијалекатских, термилолошких и стандарднојезичких). Посебну пажњу посветили смо рефератима чија је тематика проблематика дијалекатске лексике и лексикографије: Светлана Зајцева: *Дијалекатски речници као база за савремена линјевистичка истраживања*; Олга Пенавин: *Регионални дијалекатски речник Мађара у Југославији*; Драгољуб Петровић: *Проблеми и изледи српскохрватске дијалекатске лексикографије*; Драго Ђупић: *Новија српскохрватска лексикографија*.

Са становишта резултата који су уследили, нарочито на речничкој обради војвођанских говора и говора југоисточне Србије, реферати Зајцеве и Петровића били су директна основа каснијих промишљања дијалекатске лексикографије, за шта потврду налазимо у дијалекатским речницима, који су били предмет нашег истраживања.

Зборник је богат идејама и конкретним предлозима за решење многих лексикографских питања. Међутим, многа теоријска питања која су тада остала отворена, још увек су нерешена, иако су прошле скоро три деценије. Ако нам је истинито сазнање да до данас не располажемо дијалекатском лексикологијом, упркос чињеници да имамо њене резултате у области израде значајног броја дијалекатских речника (што би се могло обухватити дијалекатском лексико-

графијом), онда нам измиче и могућност да дамо саму дефиницију дијалекатске лексикологије. Али, управо ти резултати и устројство дијалекатских речника, на једној страни траже, а на другој омогућавају да се формира садржај појма дијалекатска лексикологија. Њу бисмо, према нашем скромном сазнању, могли дефинисати као *део лексикологије чији је задатак да открива семантичке, облике и фразеолошке системе дијалекатске лексике и тиме утиче на формирање устројства дијалекатских речника* (што ће се остварити у резултатима дијалекатске лексикографије). Не сматрамо да је дијалекатска лексикографија засебна грана, већ остајемо у оквирима лексикологије стандардног језика, нарочито у случајевима када је аутор дијалекатског речника и сарадник на речнику стандардног језика (*Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*), а и таквих је у нас дијалекатских речника било (в. литературу).

Дијалекатска лексикографија представља *праксу прикупљања дијалекатске лексике, њену стручну обраду и израду дијалекатских речника*. Будући да је стварање дијалекатског речника, у нашој досадашњој пракси, био најчешће напор појединца, неопходно је утврдити основне методолошке поступке, којим ће се осмислити систематичан начин за прикупљање и селекцију дијалекатске грађе која ће ући у речник.

Лексичка (лексиколошка) проучавања обележила су последњу четвртину двадесетог века. Почевши од *Речника косовско-међохиској дијалекта*<sup>1</sup> Глише Елезовића до данас, објављен је велики број дијалекатских речника, међу којима су најбројнији они који описују говоре југоисточне Србије. Међутим, осим појединачних радова и објашњења која су аутори наводили у предговорима речника, до сада није објављена јединствена студија којом би се утврдили основни методолошки поступци дијалекатске лексикографије. Лексиколошка истраживања требало би да прате лексиколошки рад. Богату дијалекатску грађу, која се налази у нашим речницима, потребно је лексиколошки обрадити. Обимна дијалекатска грађа не вреди много ако није систематски прикупљена и стручно обрађена. Постојећи дијалекатски речници требало би да послуже као лексикографски модели на основу којих би се пронашла најбоља лексикографска решења за израду будућих дијалекатских речника. Компаративно представљање лексикографских решења појединих дијалекатских речника, уочавање предности и недостатака, могло би да допринесе решењу многих лексикографских проблема и помогне успостављању јединствене лексикографске норме.

При изради дијалекатских речника једно од првих питања које се намеће јесте питање дијалекатске лексике. По мишљењу Драгољуба Петровића, реч је дијалекатска, ако се у било ком детаљу своје структуре разликује од оне лексе-

<sup>1</sup> Познато нам је да су основе српске дијалекатске лексикографије постављене *Српским рјечником* Вука Караџића из 1818. године. Вуков *Рјечник* је истовремено речник књижевног језика и дијалекатски речник у чијој је основи источнохерцеговачки дијалекат (говор Вуковог родног Тршића с почетка 19. века), који је касније ушао у основицу књижевног језика. Поред чињенице да представља значајан допринос науци о језику, *Рјечник* садржи пословице, изреке, загонетке, као и народне песме и приповетке. Ова богата грађа пружа основу за непресушна језичка, историјска и културолошка истраживања. Међутим, иако представља значајно дело у нашој науци, *Рјечник* не можемо користити као еталон на основу којег ће настајати други дијалекатски речници. Вуков *Рјечник* нуди бројна лексикографска решења, али од његовог појављивања до данас прошла су скоро два века. Није неважно додати и да *Рјечник* није српско-српски него су елементи дефиниције на латинском и немачком језику. Зато као први дијалекатски речник са српског језичког подручја наводимо *Речник косовско-међохиској дијалекта* Глише Елезовића.

ме која је одређена као нормирана и нормативна. „Дијалекатском лексиком, наиме, мора се сматрати укупност лингвистичког инвентара, са свим фонолошким, морфолошким, творбеним и семантичким карактеристикама присутним у једном ненормираном идиому, без обзира на степен његове сродности са нормираним“ (Петровић 1982: 196–197). Стандардни језик не представља мерило језичке коректности дијалекатске лексике. „Дијалекатска лексика мора се бележити и истраживати пре свега са становишта саме дијалекатске реалности и у свим њеним доменама...“ (Петровић 1982: 197).

У раду Олге Пенавин *Регионални дијалекатски речник Мађара у Југославији* сусрели смо се са појмом дијалексеме. Овде се заступа теза да је дијалексема таква реч која постоји само у дијалекту и не припада ни лексички књижевном ни стандардном језику. Разликују се три врсте дијалексема: дијалексема по облику, дијалексема које одступају по значењу и стварне дијалексема (Пенавин 1982: 184). Мирјана Илић у раду *Лексикографски постојећности у дијалекатским речницима југоисточне Србије* питању дијалексема посветила је посебну пажњу (Илић 2005: 33–35). Она издваја дијалексема на формалном и семантичком плану. Овде преносимо резултате до којих је дошла.

Према формалним обележјима разликују се следеће дијалексема:

1. фонетско-фонолошка:

а) када ортоепски лик одступа од стандардног (што ће у говорима призренско-тимочке зоне, који имају само експираторни акценат, увек бити случај);

б) постојање фонема којих нема у стандардном језику: *ʋ* (полугласник), финално *-л*, вокално *л*;

в) постојање фонеме *s* (*gз*), која се у стандардном језику јавља у сандхију;

г) непостојање неких фонема којих има у стандардном језику: *х*;

2. морфофонолошка:

а) на морфемским границама настају промене које нису у складу са стандардом: обезвучавање сугласника у финалној позицији, упрошћавање сугласничких група које се не јавља у стандардном језику, умекшавање задњонепчаних сугласника испред вокала предњег реда;

3. морфолошка:

а) поређење именица;

б) поређење прилога;

в) постпозитивни члан;

(Овде је изостављено поређење придева, иако нам је познато да у говорима призренско-тимочке зоне постоји поређење типа: *убав – њоубав – најубав*, а то региструју и наши речници.)

4. творбена:

а) суфикс који се јавља у стандардном језику, има другачији лик;

б) постојање суфикса који се не јавља у стандардном језику.

На семантичком плану постоје семантички права и семантички неправна дијалексема:

1. семантички права дијалексема јесте она која егзистира у дијалекту, а нема је у стандардном језику;

2. семантички неправна дијалексема:

а) постоји еквивалент у стандардном језику, али он има или сасвим друго значење или покрива само један део значења;

б) лексема из других језика којих нема у стандардном језику.

И даље је отворено питање критеријума избора речи које ће ући у дијалекатски речник. Питање је да ли дијалекатски речник треба да представи сву лексику једног говора или само диференцијалну. У вези са овим питањем постоји више различитих мишљења. Наши дијалектолози преиспитују све аргументе различитих предлога не би ли пронашли најбоље решење.

У зависности од тога да ли обухвата само диференцијалну лексику једног говора или има за циљ да представи сву лексику једног говора, речник може бити диференцијални или потпуни. Диференцијални речници региструју само оне речи којих нема у речнику стандардног језика или у неком другом речнику, који је послужио за самеравање.<sup>2</sup> „Основна је тешкоћа у изради таквих речника, и њихов битан недостатак, у томе што нико не може стати иза тврдње да је оно што је у речник 'ушло' у свим детаљима идентично са речником који је послужио као основа за 'диференцирање'“ (Петровић 1990: 3). Оваква селективност искључује велики број речи које иначе постоје у говору који се представља. „Тако, наш речник не лаже кад каже да речено постоји, али 'скрива' постојање свега онога што је заслугом других чинилаца (другачије концепције, ограничености истраживачких могућности, издавачких могућности итд.) морало бити одстрањено“ (Богдановић 1991: 99). По мишљењу Драгољуба Петровића, потпуни дијалекатски речници имају предност јер представљају комплексан инвентар једног говора. Он недостатак види једино у томе што „потпуност таквог речника тешко да икад може бити верификована и зато се они могу припремати за изучавање лексичких микросистема (тзв. тематски речници)“ (Петровић 1990: 3). Светлана Зајцева истиче да диференцијалност „ограничава могућност приказивања реалне семантичке и стилске функције речи у систему говора“ (Зајцева 1982: 73).

Стање српске дијалекатске лексикографије сагледали смо преко дијалекатских речника. Имамо у виду да су сви наши речници дело појединаца (изузетак је *Речник српских њовора Војводине*), који су прикупљање лексике схватили као дуг завичају не би ли свој матерњи говор сачували од заборава. Њихова намера била је да забележе речи диференцијалне у односу на стандардни језик<sup>3</sup>, а најчешће и у односу на друге дијалекте, што стоји у уводним напоменама скоро свих анализираних речника. Сви речници који су били предмет наше обраде јесу диференцијални, изузев *Речника српских њовора Војводине* (и *Речника бачких Буњеваца*, који је рађен по моделу *Речника српских њовора Војводине*). Само један број речника објављен је у *Српском дијалектолошком зборнику*. Код ових речника може се видети уједначеност лексикографских поступака, јер су прошли одређену редакцијску и рецензентску процедуру, остали речници засновани су на „имплицитној (спонтано дефинисаној) пракси речничке обраде одабране и презентоване лексике“ (Илић 2005: 144). Иако је сврха дијалекатских речника научна, „присуство науке у њиховом настајању ипак је секундарно“ (Богдановић 1991: 98). „Због тога, уз обиље материјала који заиста може бити занимљив и користан, не иду увек и информације (лексиколошке, семантичке, граматичке – да не тражимо и друге) потребне управо науци“ (Богдановић

<sup>2</sup> Као еталон се најчешће узимао Вуков *Рјечник*, иако за то никада није било довољно оправдања, о чему смо говорили раније.

<sup>3</sup> Овај принцип често је непривратљив јер српски језик нема стабилну стандарднојезичку норму, што је неопходно да би се лексика са одређене територије издвојила као диференцијална у односу на стандардну.



1991: 99). Међутим, иако смо свесни свих тих недостатака, не можемо занемарити вредност дијалекатског речника.

Од велике користи био нам је магистарски рад Мирјане Илић *Лексикографски њосџуици у дијалекатским речницима југоисточне Србије*. Неке од закључака до којих је она дошла, упоредили смо са стањем у осталим дијалекатским речницима и истакли лексикографске поступке које смо уочили. У поглављу насловљеном *Екџилицијна и имџилицијна мејодолоџија лексикографској рада у речницима југоисточне Србије* (Илић 2005: 40) анализирани су поступци које су аутори користили при изради речника<sup>4</sup>, а о чему су говорили у уводним поглављима. Аутори су навели са које територије су прикупљали грађу и како је вршена селекција грађе која ће ући у речник. Сваки овај речник замишљен је као диференцијални. У предговору *Речника народној џовора у Црној Реци* наглашено је да је диференцирање вршено у односу на Вуков *Срџски рјечник*, у осталим речницима аутори су настојали да забележе само оне речи које су својим значењима и граматичким одликама везане за говорно подручје коме припадају. Поред тога што су грађу налазили у живом народном говору, аутори често користе и писане изворе. У *Речник џимочкој џовора* уношена је грађа из народних песама и приповедака. Велики број написа и књига научног и литерарног карактера послужио је као извор за грађу која је ушла у *Речник џиројској џовора*. Како нас аутор у предговору обавештава, *Речник џовора јужне Србије* ослања се на жив народни говор и усмено песништво. Овај речник специфичан је по томе што садржи велики број турцизама. Многи турцизми претрпели су измену у структуралном и типолошком погледу и саставни су део народног говора. Међутим, много је турцизама који живе само у народним песмама, пословицама, изрекама. Једино се у предговору *Лужничкој речника* наводи да није коришћен ниједан писани извор. Такође, објашњени су поступци који су коришћени да би се лексема идентификовала у лексичком систему представљаног дијалекта и да би се показала њена употребна вредност. У уводним поглављима скоро свих речника дат је граматички опис говора.

Увидом у грађу коју ови речници пружају, утврђује се висока „издашност“ народног говора и потреба даљег прикупљања дијалекатске лексике. Свакако да богатство речника није само у броју различитих јединица говора већ и у значењу лексике која се, још увек, селективно региструје. И поред недоследности у лексикографским поступцима, ови речници имају значајно место у нашој науци о језику. Богата лексичка грађе послужила је као основа за многе научне радове. О значају и недостацима ових речника говорило се много, па су стечена искуства послужила дијалекатској лексикографији и утицала на стварање нових дијалекатских речника.

Нека сазнања лексиколошке и лексикографске природе стечена увидом у дијалекатске речнике призренско-тимочких говора могла би се изложити систематичније (иако обим рада не дозвољава ширу експликацију), уз осврт на стање наше лексикологије уопште, чиме ће се, надамо се, јасније оцртати и наша намера да укажемо на основне особености дијалекатске лексикологије и лексикографије. Као што је веће речено, уочавање предности и недостатака у изради дијалекатских

<sup>4</sup> Мирјана Илић је за потребе свог истраживања користила следеће речнике са подручја призренско-тимочке дијалекатске зоне: *Речник лесковачкој џовора*, *Речник народној џовора у Црној Реци*, *Речник џиројској џовора*, *Речник џимочкој џовора*, *Лужнички речник* и *Речник џовора јужне Србије*.

речника појединих говора треба да води уједначавању лексикографских поступака. Основни проблем који се намеће при анализи дијалекатских речника јесте непостојање методологије прикупљања података на терену и лексикографске обраде прикупљених података.

Већина наших дијалекатских речника, рађених од завичајаца и изван институција науке, садржи и опредељење да се речник ради као *дуј завичају*, или као *жеља* (или обавеза) *да се језичко народно благо сачува од заборава*. У последње време појављују се и речници чији су аутори квалификовани и често службено везани за *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*. Такви речници показују другачије умеће, теже стандардизацији лексикографских поступака, што не умањује „изворност“, занимљивост и значај дијалекатских речника, који су плод искреног труда и интересовања за завичајност матерњег говора. Речници рађени од стручњака не беже од научних амбиција и испуњавају научну сврху, које су њихови аутори свесни. Између осталих, такви су речници: *Речник њвора јабланичкој краја Радмиле Жугић*, *Речник њвора Зајарача Драга Ђупића* и *Жарка Ђупића* и *Речник Појкозарја Стева Далмација*.

При изради *Речника њвора јабланичкој краја* коришћена је слична методологија која је коришћена и за *Речник српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*. С обзиром на чињеницу да је *Речник њвора јабланичкој краја* одређен као диференцијалан, управо та диференцијалност условила је неке разлике у лексикографским поступцима у односу на *Речник САНУ*. Такође, одступања су условљена и специфичностима самог дијалекта. Лексеме су акцентоване, узбучене, извршене је граматичка категоризација, дата је дефиниција значења и пример из говора. Од великог значаја за науку о језику јесте опис лексикографских поступака, који су детаљно представљени у 16 тачака. *Речнику* претходи опис фонетских и морфолошких особина као и падежног система.

*Речник њвора Зајарача* садржи само дијалекатске речи, оне које се разликују од стандардног српског језика, али и од околних говора. Говор Загарача припада зетско-ловћенском типу староцрногорских говора. У *Уводу* су истакнуте дијалекатске особености овог говора. Представљен је гласовни систем, акцентуација, најбитније морфолошке и синтаксичке појединости. Настојање аутора било је да унесу што старије речи, својствене само овом говору. Међутим, с обзиром на то да не постоји аутохтона загарачка лексика, тачније, има је мало, предност је добила што старија лексика која се тиче сеоског начина живота. У *Речнику* има мало речи које су у вези са новијом терминологијом, али зато постоје оне које се тичу старијих заната, неких данас непостојећих. Општа лексика је уношена само када је то било неопходно и при том се настојало да се дају само специфична значења, различита од оних која постоје у стандардном језику. Лексеме у *Речнику* су акцентоване, сложене азбучним редом, детерминисане информацијом о роду, глаголском виду, придевским наставцима. Да би се што боље сагледао лексички систем овог говора, као прилог је додао поглавље *Ономастичка Зајарача*.

Говор Поткозарја припада источнохерцеговачком дијалекатском типу. У уводном делу *Речника њвора Појкозарја* описане су битне граматичке одлике овог говора: детаљно је представљена гласовна структура Поткозарја, акцентски систем, као и основне морфолошке одлике. Граматички опис не обухвата синтаксичку проблематику. У речник су унете речи које су диференцијалне у односу на стандардни језик, али и у односу на друге народне говоре. Посебна

вредност *Речник њовора Појкозарја* огледа се у томе што садржи, истина мало, речи које више нису у употреби.

Посебну пажњу посветили смо *Речнику српских њовора Војводине*. Овај речник јесте прво дело наше модерне лексикографије. То је за сада једини дијалекатски речник рађен тимски, под редакцијом Драгољуба Петровића. Он представља јединствено дело српске лексикографије. Конципиран је према савременој научној методологији и даје скоро потпуну лексикографску слику говора Војводине. Такође, речник укључује и пунктове српских говора у Мађарској и Румунији. У *Речнику српских њовора Војводине* потврђено је залагање редактора Драгољуба Петровића да дијалекатски речник треба да буде потпун, а не диференцијалан.

Савремена научна методологија, по којој је рађен *Речник српских њовора Војводине*, највише одговара лексиколошкој пракси примењеној у *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика САНУ*. Модерна дијалекатска лексикографија, која је овде примењена, јесте прелаз од спонтане ка пројектованој пракси обраде српских народних говора. У *Уводу* редактор Драгољуб Петровић детаљно је описао лексикографске поступке који су примењени при изради речника. *Речник српских њовора Војводине* замишљен је као потпуни речник, чији је циљ да представи језички репертоар те зоне језичког простора. Одреднице у речнику су исцрпно обрађене, дати су сви ликови и значења. Одреднице садрже следеће елементе: насловну реч, њено граматичко обележје, стилистичку квалификацију (или неку другу напомену, којом се врши карактеризација речи), значење, илустративни материјал, географски распоред, сталне синтагматске спојеве, фразеолошке изразе, фонетске и творбене варијанте и синониме и посебне напомене. Речник садржи и карте пунктова у којима је вршено сакупљање речи. На основу наведених елемената видимо да речник поред уобичајених граматичких информација о роду, броју, променљивости и непроменљивости речи, доноси и стилистичке ознаке, којима се означава тематска или функционална припадност лексике, и на тај начин појачава информативност самог речника. С обзиром на то да овде имамо приступ једном дијалекатском комплексу који лежи у основици књижевног језика, са дијалекатским особеностима које нису далеко од стања у стандардном језику, велики проблем је представљало одређивање мере односа између онога што је у грађи дијалекатско и онога што је стандардизовано. У грађи је било лексема које су сачувале дијалекатски статус, као и оних које су ушле у стандардни језик са свим фонетским и морфолошким карактеристикама, али само са делом семантичког садржаја. Велики проблем је био како третирати речи када је основно значење речи у речнику једнако стандардној речи. Проблем је решаван тако што у речник нису уношене значења која има ова лексема, а припадају стандардном језику. Тачније, када је реч у речнику једнака стандардној речи, остављана је без дефиниције. На овај проблем указао је Недељко Богдановић (Богдановић 2002: 375–376). У приказу прве и друге свеске *Речника српских њовора Војводине*, између осталог, напоменуо је да такав принцип није најсрећније решење. За домаћег говорника то неће представљати проблем, али ће читаоцу другог језика за тумачење речника бити неопходан и речник књижевног језика. Још један битан моменат на који је Недељко Богдановић скренуо пажњу тиче се статуса глаголских именица. Из практичних разлога глаголске именице су дате уз глаголе. Такав поступак би био оправдан ако би се из сваког глагола могла извести глаголска име-

ница и ако би жива пракса то потврдила, што овде није случај. Грађа из писаних извора уношена је врло селективно, док су речи из тзв. савремене лексике потпуно занемарене. Ономастичке појединости могу се наћи једино ако су део сталних фразеолошких израза.

У односу на речнике који описују говоре југоисточне Србије (а који су нам најпознатији), *Речник српских њовора Војводине* доноси грађу која припада „активном фонду народног језика“ (Богдановић 2002: 377). Наравно, и овде има доста архаизама и локализама, али не у оној мери у којој их бележе речници са југоистока Србије.

С обзиром на то да је Драгољуб Петровић био редактор *Речника бачких Буњеваца*, слични лексикографски поступци примењени су при изради овог речника као и при изради *Речника српских њовора Војводине*. Од посебног значаја за науку јесте предговор *Речника бачких Буњеваца*. Овде је Драгољуб Петровић изнео своје ставове у вези са проблемом дијалекатске лексике и конституисањем дијалекатских речника и истакао да „дијалекатску лексикографију треба посматрати као аутономну лексикографску област која се са лексикографијом стандардног језика може додиривати само у оној мери у којој се стандардна лексика, на различите начине адаптирана, може срести као елемент дијалекатског лексичког система“ (Петровић 1990: 2).

Аутори Марко Пеић и Ђрго Бачлија испрва су *Речник бачких Буњеваца* замислили као диференцијални и основну дијалекатску лексичку збирку направили су по систему „мање обичности“. Међутим, када су се укључили у пројекат Матице српске за припрему дијалекатског речника Војводине, прихватили су концепцију дијалекатског речника какву је изложио Драгољуб Петровић. *Речник бачких Буњеваца* конципиран је као потпун и по томе „отворен“ за сваку реч. Разлози за увођење многих општих речи овде су се заснивали и на чињеници да је уз сваку такву реч дат дијалекатски запис и у том смислу речник треба разумети и као извор за истраживање других нивоа структуре буњевачкога говора.

Посебан вид дијалекатских речника чине тематски речници. Њихова је лексикографска одлика што доносе само значење битно са становишта теме. По правилу, њихова тематика је живот села и израз је редовне комуникације у уском окружењу. Регионална је тематика, а дијалекатске одлике су пратеће. Оно што овакве речнике одржава у фонду дијалекатске лексикографије јесте да су увек израз стварне комуникације у конкретном региону.

Поред дијалекатских речника, наша наука располаже и многобројним дијалекатским лексичким збиркама. Нажалост, неретко су оне разбацане по разним, често неспецијализованим часописима.

Као што се могло видети, основни корпус дијалекатског речника јесте жива (савремена) лексика обележена или дијалекатским особинама на фонетском или морфолошком плану, или регионалном употребом. Дијалекатски речник је најчешће диференцијалан у односу на корпус стандардног језика, који подразумева целину језика. У српској науци постоји свест о изради општег дијалекатског речника, али засад (сем изузетка у лику *Речника српских њовора Војводине*) нема посебних остварења. Диференцијалност се образује на основу већ речених одлика (дијалекатска особеност, регионална употреба), али и на основу других, нелексикографских момената (ограниченост временом, сред-

ствима, непостојањем јасне методологије, скромним амбицијама појединца...). У односу на речнике стандардног језика, који грађу најчешће црпу из писаних извора, дијалекатски речници настају на грађи која у највећем обиму долази из говора, из усменог наслеђа. У последње време користе се и помагала у облику упитника и инвентара, а постоје и пројекти којима се настоји да се дијалекатска лексикографија развија плански.<sup>5</sup> У тежњи да се у што већој мери испуни претпостављена диференцијалност, дијалекатски речници неретко посежу за архаичном лексиком, која је све више ствар сећања него ствар свакодневне употребе, по правилу својина најстаријег нараштаја житеља.

Због природе дијалекатских система, у којима дијалекатска лексика остварује своју функцију, дијалекатски речници показују и неуједначеност лексикографских решења (у погледу избора канонског облика, издвајања граматичких облика, особеног акцента и сл.). Несводивост на јединствене лексикографске поступке условљена је стварним фонетским и морфолошким особеностима које се речником представљају. У томе своју особеност оштрије показују дијалекатски речници оних говора који су изван основице књижевног језика (призренско-тимочки, зетско-јужносанџачки говори). Неуједначеност се јавља и у погледу појединих лексикографских поступака (обликовање дефиниције, хијерархија, случај вишезначности, стилска обележеност, однос према актуелној и архаичној лексици и сл.).

Број појединачних остварења, укупан обим прикупљене и на досадашњи начин обрађене дијалекатске лексике, заступљеност више говорних подручја српског језика, свест о културолошком значају дијалекатске лексике, потреба израде етимолошког речника и решеност да се и дијалекатска лексикографија развија напоредо са речничком обрадом српског језика уопште (и поред чињенице да се не развијају подједнако све области лексикографије, а очигледан је застој у обради терминологија и језика писаца), намећу сазнање да је за одлучујући даљи резултат дијалекатске лексикографије неопходно развијати и дијалекатску лексикологију као теоријску основу.

## Литература

- Белић 1999** – Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Изабрана дела Александра Белића, том 9. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1991** – Богдановић, Недељко. „На раскршћу дијалекатске лексикографије“. *Зборник Филолошкој факултету у Приштини*, I. Приштина, 97–103.
- Богдановић 1994** – Богдановић, Недељко. „Лексичка дисперзија у говорима југоисточне Србије“. *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш, 241–251.
- Богдановић 1996** – Богдановић, Недељко. „Означавање стилске вредности у дијалекатским речницима“. *Зборник радова Филозофској факултету у Нишу* (серија Српски језик и књижевност), IV–V. Ниш, 197–207.
- Богдановић 2002** – Богдановић, Недељко. „Речник српских говора Војводине“ (приказ 1. и 2. свеске). *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2*. Нови Сад, 372–378.

<sup>5</sup> Ради се о пројекту Института за српски језик САНУ: „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (рук. акад. Слободан Реметић), који у свом садржају има и задатке на дијалекатској лексикографији.

- Богдановић 2005** – Богдановић, Недељко. „Микротопонимија Сврљига“. *Ономајтолошки йрилози XVIII*, 1–144.
- Богдановић 2007** – Богдановић, Недељко. „Змијски речник југоисточне Србије“. Сепарат у: *Српски дијалектолошки зборник LIV*.
- Богдановић 2008** – Богдановић, Недељко. „Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије“. Сепарат у: *Српски дијалектолошки зборник LV*.
- Богдановић 2009** – Богдановић, Недељко. *О лесковачком јовору*. Лесковац; Лесковачки културни центар.
- Брозовић 1982** – Брозовић, Далибор. „О садржају појма норма у лексикографији и лексикологији“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 15–20.
- Вајс 1982** – Вајс, Н. „О лексикографској дефиницији (од лексикографије до семантике)“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 21–16.
- Војвођански 1 – 2000** – *Речник српских јовора Војводине*, 1. Св. 1 (А–Б). (Ред. Д. Петровић). Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет.
- Војвођански 2 – 2002** – *Речник српских јовора Војводине*, 2. Св. 2 (В–Д). (Ред. Д. Петровић). Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет.
- Војвођански 3 – 2003** – *Речник српских јовора Војводине*, 3. Св. 3 (Ђ–Ј). (Ред. Д. Петровић). Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет.
- Војвођански 4 – 2004** – *Речник српских јовора Војводине*, 4. Св. 4 (К–Љ). (Ред. Д. Петровић). Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет.
- Војвођански 5 – 2005** – *Речник српских јовора Војводине*, 5. Св. 5 (М–Њ). (Ред. Д. Петровић). Нови Сад: Матица српска – Тиски цвет.
- Гортан-Премк 1997** – Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација језичкој сјстема у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Далмација 2004** – Далмација, Стево. *Речник јовора Појшкoзарја*. Бања Лука: Глас српски.
- Дешић 1982** – Дешић, Милорад. „Критеријум за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 53–55.
- Динић 2008** – Динић, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгин–Бошњаковић 1994** – Драгин, Гордана и Жарко Бошњаковић. „Лингвoгеографски поглед на ратарску лексику југоисточне Србије (Zea maus I)“. *Говори йризренско-йтимочке обласји и суседних дијалекатша* (Зборник са научног скупа у Нишкој Бањи 1992). Ниш, 377–404.
- Драгићевић 2007** – Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Елезовић 1932, 1935** – Елезовић, Глиша. „Речник косовско-метохиског дијалекта“. Св. 1–2. *Српски дијалектолошки зборник IV и V*.
- Живковић 1987** – Живковић, Новица. *Речник йиројској јовора*. Пирот: „Музеј Понишавља“.
- Жугић 2005** – Жугић, Радмила. „Речник говора јабланичког краја“. *Српски дијалектолошки зборник LII*.
- Зајцева 1982** – Зајцева, Светлана. „Дијалекатски речници као база за савремена лингвистичка истраживања“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 69–76.
- Згуста 1991** – Згуста, Ладислав. *Приручник лексикографије*. Сарајево: „Свјетлост“.
- Златановић 2008** – Златановић, Момчило. *Речник јовора јужне Србије*. Врање: Врањске књиге.

- Ивић 1982** – Ивић, Милка. „О регуларној йолисемеји у лексиколошкој теорији и лексикографској пракси“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник реферата. Београд – Нови Сад.
- Илић 2005** – Илић, Мирјана. *Лексикографски йосйуици у дијалекатским речницима југоисточне Србије*. Ниш: Филозофски факултет.
- Јовановић 2004** – Јовановић, Властимир. „Речник села Каменице“. *Српски дијалектйолошки зборник LI*, 313–688.
- Манић 1997** – Манић, Драгослав. *Лужнички речник*. Бабушница.
- Марковић 1993** – Марковић, Миодраг. „Речник народног говора у Црној Реци“. *Српски дијалектйолошки зборник XXXVIII*.
- Марковић 2000** – Марковић, Јордана. „Говор Заплања“. Сепарат у: *Српски дијалектйолошки зборник XLVII*.
- Митровић 1992** – Митровић, Бранислав. *Речник лесковачкој йовора*. Београд: Lexex.
- Недељков 2002** – Недељков, Љиљана. „Проблем вишечланих лексема у лексикографској пракси“. *Дескриптивна лексикографија стандардној језика и њене йеоријске основе*. Нови Сад – Београд, 243–249.
- Николић 2002** – Николић, Мирослав. „Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика“. *Дескриптивна лексикографија стандардној језика и њене йеоријске основе*. Нови Сад – Београд, 49–56.
- Пеић–Бачлија 1990** – Пеић, Марко и Грго Бачлија. *Речник бачких Буњеваца*. (Редактор Д. Петровић). Нови Сад – Суботица.
- Пенавин 1982** – Пенавин, Олга. „Регионални дијалектолошки речник Мађара у Југославији“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 183–190.
- Петровић 1982** – Петровић, Драгољуб. „Проблеми и изгледи српскохрватске дијалекатске лексикографије“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 195–200.
- Петровић 1985** – Петровић, Драгољуб. „Српскохрватска дијалекатска лексикографија“. *Књижевне новине*, бр. 700/701. Београд, 40.
- Петровић 1990** – Петровић, Драгољуб. *Предйовор Речнику бачких Буњеваца*.
- Петровић 2002** – Петровић, Драгољуб. „Дијалекатска лексика и речник стандардног језика“. *Дескриптивна лексикографија стандардној језика и њене йеоријске основе*. Нови Сад – Београд, 277–283.
- Пешикан 1982** – Пешикан, Митар. „О селекцији речи у описним речницима“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 201–208.
- Рајковић 1982** – Рајковић, Љубиша. „Лексичко богатство тимочко-лужничких говора“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 263–268.
- Симић 1984** – Симић, Милорад. „Дијалекатска лексика и њен однос према књижевној лексици“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд.
- Стевановић 1984** – Стевановић, Михаило. „Од потреба до могућности нормирања речника савременог језика“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд.
- СТИЈОВИЋ 1990** – Стијовић, Рада. „Из лексике Васојевића“. *Српски дијалектйолошки зборник XXXVI*.
- Толстој 1984** – Толстој, Н. И. „Српскохрватска дијалекатска лексикографија у лингвистичкој перспективи“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 181–190.
- Ђирић 1999** – Ђирић, Љубисав. „Говор Понишавља“. Сепарат у: *Српски дијалектйолошки зборник XLIV*.
- Ђупић 1982** – Ђупић, Драго. „Новија српскохрватска лексикографија“. *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова. Нови Сад – Београд, 305–310.

**Ђупић 1997** – Ђупић, Драго и Жарко Ђупић. „Речник говора Загарача“. *Српски дијалектолошки зборник XLIV*.

**Шипка 1998** – Шипка, Данко. *Основи лексикологије и сродних дисциплина*. Нови Сад: Матица српска.

**Шојат 1984** – Шојат, Антун. „Неки лексиколошки проблеми при изради регионалних дијалекатских рјечника“. *Лексикографија и лексикологија, зборник радова*. Нови Сад – Београд, 223–227.

Ana Savić-Grujić

## PECULIARITIES OF DIALECTAL LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY

### Summary

Through a comparative study of Serbian dialectal dictionaries and reference to lexicographical methods applied in their creation, the state of the Serbian dialectal lexicography was presented and the necessity of constituting a dialectal lexicology was emphasized in this paper. Since the creation of a dialectal vocabulary has usually been an individual effort in our previous practice, it is necessary to establish the basic methodological procedures, which will give meaning to a systematic method for collection and selection of dialectal material. Therefore, the task of dialectal lexicology would be to detect semantic, formative and phraseological systems of dialectal vocabulary and thus affect the formation of dialect dictionary structure.